

THE GENERAL PECULIARITIES OF JURIDICAL EDUCATION

Kovalenko I. I.

This article examines the juridical education concept. The juridical education content and its general abilities are analyzed.

Keywords: *juridical education, juridical culture, structure of personality.*

УДК 340.12

Ю. В. Мелякова, кандидат філософських наук

КРИЗА АБСОЛЮТНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ПРИВІД ДО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ДІЮЧОГО ПРАВА

Проаналізовано онтологічні, гносеологічні, феноменологічні та аксіологічні підстави методології права доби постмодерну, а також здійснено порівняльний розгляд основних принципів діалектики і синергетики стосовно права. Досліджено сучасну ситуацію нівелювання класичних цінностей і актуалізації некласичних як проблематичну для здійснення практик праворозуміння і правозастосування.

Ключові слова: *синергетична модель буття права, деонтологічна модальність, сфера належного, безперервне становлення, трансгресія, альтернативність.*

Актуальність проблеми. Ситуація кардинального переоцінювання цінностей, яка спостерігається сьогодні, значною мірою зумовлює актуальність обраної теми дослідження. В умовах становлення нетрадиційних ідеальних реальностей і панування некласичних культурних цінностей право в сукупності всіх своїх виявів від правосвідомості до правостосунків безумовно потребує нового осмислення і теоретичного обґрунтування.

Стан наукової розробленості проблеми, що досліджується, визначається сукупністю двох векторів теоретичних розробок. Перший – постструктуралістська традиція, що розглядає нові онтологічні засади і саму культурну проблему переоцінювання цінностей у ракурсі деконструктивістських тенденцій – це Р. Барт, М. Фуко, Н. Маньковська, С. Корнев, Б. Парамонов, В. Гусаченко та ін. Другий теоретичний напрям в історіографії тематики – дослідження безпосередньо проблем правової онтології, аксіології, антропології та праворозуміння взагалі в умовах постмодерну, що поданий у працях І. Честнова, Ю. Оборотова, Л. Удовики, В. Горбатенка, Н. Малиновської, О. Стовби, О. Бандури, А. Бернюкова, М. Братасюка.

Метою статті є доведення класичних і некласичних онтологічних, аксіологічних засад і принципів, що реалізуються у сфері культури, зокрема права, їх порівняльний аналіз, виявлення суперечливості і подальше загострення проблем правотворчості та реалізації позитивного права за умови нової духовності, ментальності, ціннісного апарату людини і методологічних підстав її ставлення до права.

У сучасній онтології популярною є сінергетична модель світорозуміння, основними принципами якої виступають: складна системність, динамізм, нестабільність, сингулярність, спонтанність, імовірність, відкритість, самокореляція, самоорганізація і автономність системних елементів. Традиційна ж діалектична онтологія застосовує, в тому числі у праві, метод дедукції: виведення часткового із загального. Тому частка тут набуватиме свого сенсу виключно на основі її належності до цілого. Так, правовий статус окремого громадянина визначається тією мірою, якою він належить до громадянського правового суспільства, і відносно того, яку саме роль відіграє у здійсненні функції останнього. Основними принципами класичної онтологічної моделі світорозуміння є відповідно структурність, упорядкованість, системність, стабільність, закономірність, передбачуваність, поступальний і абсолютний розвиток, ієрархічність, цілісність, узгодженість функцій окремих елементів із загальною функцією системи.

Модальність права, що визначається як деонтична, вказує на унікальний характер природи права, який унікальним чином виявляє себе у некласичних філософсько-правових концепціях. Так, І. Честнов виділяє феноменологію, герменевтику, антропологію та сінергетику як філософські напрями, що містять можливості для створення посткласичного типу праворозуміння [1, с. 5]. За умови використання герменевтико-феноменологічного методу уявляється можливим простежити становлення змісту самого права, що відбувається, умовно, в три етапи і так ніколи й не становиться, залишаючись незавершеним, відкритим для впливу суб'єкта та середовища. Однак це не діалектична тріада, а скоріше відхід від неї. Отже, на початковому етапі розгортається сама дія, справа-випадок, яка потребує правового осмислення. Відбуваються реєстрація факту, філософсько-правова редукція.

У подальшому ж у класичній моделі праворозуміння суддя, уникаючи суб'єктивізму, мав зіставляти конкретну юридичну ситуацію із належною ситуацією з метою визначення кількісної нестачі права у справі-випадку, що розгортається. На відміну від цього некласична онтологія в принципі не фіксує відсутність права у самій реальній ситуації, отже, і не виходить із діалектики дійсного/належного. Суддя, спираючись на весь свій суб'єктивний досвід, а також урахувавши змісти, які розгортаються у правовому дискурсі судового процесу, здійснює рефлексію дійсного права одиничної ситуації. Унаслідок цього він досягає конкретного правового змісту та юридичної значимості даної справи-випадку, формує тим самим поле правової фактич-

ності або феномен сучасного права з його мінливим змістом. Будучи закріпленим у тексті, фактичне право набуває ще більшої самостійності, змістовних можливостей, незалежності від «керівного початку».

Подальша інтерпретація судового рішення (прецеденту) дозволяє засвідчити третій етап становлення сенсу права, який не є завершуючим, а сенс остаточним. Рефлексія змісту тексту іншими суб'єктами провокує примноження контрфактів стосовно вихідної правової ситуації та утворення нового дискурсу контрфактичності права, який виступає як результат взаємодії суб'єктивних інтерпретацій чинного права. Однак, на думку І. Честнова, юридично значуща поведінка у будь-якому разі повинна бути співвіднесена із нормою, яка завжди передусє тій поведінці. Саме тому ми можемо кваліфікувати поведінку як правомірну чи протиправну. А механізм формування норми із актів індивідуальної поведінки в такому аналізі відсутній [2, с. 49].

Повертаючись до питання модальності права, слід зауважити, що якщо класичний підхід визначав її як деонтичну (сфера належного), то у некласичній парадигмі, за відсутності єдиного джерела та абсолютного критерію, право як таке ніколи не втрачає своєї дійсності і, отже, не набуває її внаслідок відповідності основній нормі чи верховному канону. Саме у цьому вбачає парадоксальність О. Стовба, звертаючись до проблеми виявлення онтологічної природи права і розглядаючи останнє в ракурсі деконструювання його на наявне/відсутнє. Він зазначає, що особливо в межах судового процесу ми стикаємося з опозицією наявності/відсутності права або, як її ще можна сформулювати, з протилежністю дійсності/належності [3, с. 122]. Під дійсністю в даному випадку розуміється відсутність права в ситуації, а під належністю – необхідність поповнити його наявність. Як відомо, у класичній філософії права право традиційно ототожнювалося з другим з цих елементів – належним, тоді як право у значенні дійсності – це складова ситуації. Нестача його у події власне лише й змушує людей звернутися до права в значенні належності.

Належний характер права не досягається в результаті діалектичного стрибка в нову якість, але виявляється у триваючому становленні його змістів, правовому дискурсі, що охоплює процесуальну природу права. Зміст права, як і його модальність, не є такими, що зводяться до суцього чи належного; вони визначаються на етапі переходу від першого до другого, як безперервне і вічне становлення, трансгресія, абсолютна можливість справедливості. Отже, необхідно визнати правоту «помірного постмодернізму» стосовно того, що буття права є багатомірним, являє собою не статику, а динаміку, становлення і не може бути зведено до одномірного опису [2, с. 48]. Правовий дискурс уявляється як мережева структура змістів, що мерехтять і зникають, означуючи право. У постмодернізмі відбувається заміщення діалектичного зняття (у формі стрибків чи еволюції) феноменом трансгресії – межового стану, який у свою чергу є альтернативою як деструктивності, так і конструктивності. Йдеться про те, що деконструкція – не стільки руйнування, скільки рекон-

струкція, рекомпозиція заради досягнення того, як була сконструйована певна цілісність. Деконструкція не є будь-яким методом і не може ним стати. Кожна подія деконструкції є одинична, як ідіома чи підпис [4, с. 17]. Перебіг деконструкції веде до ствердження майбутньої події, винаходження. Заради цього треба порушити традиційний статус винаходу, його інституціональні структури, як вважає Н. Маньковська. Руйнуючи звичні очікування, дестабілізуючи статус традиційних цінностей, деконструкція виявляє теоретичні поняття і артефакти, що вже існують у прихованому вигляді. Вона орієнтується не стільки на новизну, що пов'язана з амнезією, скільки на інаковість, яка спирається на пам'ять [4, с. 19].

Нині пропонується «нова діалектика», де сутність відірвана від явища, останнє більш не визначається сутністю, а навпаки, в активній своїй зміні провокує утворення і примноження нових сутностей. Кількісні зміни більш не зумовлюють традиційну зміну якості, а боротьба протилежностей виходить за межі дихотомії та втрачає шанс досягти своєї єдності у цілісній системі. Означуване замінюється знаками, символікою, образами. Сутність втрачена, від неї залишилася тільки назва. На думку Н. Малиновської, людство споживає не продукти матеріального світу – воно споживає бренди, за голосним найменуванням яких реальний зміст не має принципового значення. Звичайно, що образність інформації тільки зміцнює позиції мови у парадигмі постмодерну [5, с. 83].

Якщо філософська парадигма класики і модерну базувалася на таких принципах, як позитивна раціональність, логоцентризм, холізм, прогрес, перспективність, планування, лінійність, то постмодерністська парадигма диверсифікує прогрес і продуктивне становлення. Постмодерн висуває поняття «чиста тілесність» – у значенні «чуттєвий розум» чи «абсолютна можливість» – як альтернативу раціональності. Спостерігається мутація форми раціональності: на перше місце висуваються методи криз і катастроф, теорія імовірності, синергетична методологія. Раціоналізується сама мінливість. Утраченим є інтерес до гомогенної цілісності. Людині відмовлено у можливості морального виправдання шляхом причетності її до абсолютних цінностей. Спостерігається відвертий дефіцит гуманізму, моральних ідеалів, аксіологічних абсолютів, керівних засад. Суб'єкт відчуває себе автономною чистою тілесністю, що зумовлена у своїй поведінці пріоритетами комфорту та індивідуального блага і не обтяжена соціальною відповідальністю, адже тілесність передбачає максимум спонтанної динаміки і мінімум духовності. Н. Малиновська також зазначає, що постмодерністська фрагментарність як одна із характерних рис епохи дає знати про себе навіть в освітніх процесах [5, с. 82]. Постмодернізм, зокрема, «відокремлює», пропагує довіру до фрагментів, герменевтику інтертекстуальності, принципову неможливість досягнення цілісної картини реальності. Освіта за принципом «мережі пізнання» призводить до зниження глибини теоретичного рівня науки.

Ментальності людини класики і модерну були притаманні ціннісна фундаментальність, визнання авторитетів, принциповість, щирість, справжність, відкритість, природність, тенденція до виправдання особистої жертви на користь суспільним інтересам, почуття вини. Характерною була героїзація суспільного лідера – особи, яка користується повагою з боку інших. Моральний герой – завжди трагічний герой. Його безкорислива свідомо жертвовність виявлялася повністю виправданою згідно з критерієм людського призначення. Так, до класичних загальнолюдських моральних цінностей належать обов'язок, відповідальність, честь, гідність, мужність, жертвовність.

Ментальність людини неklasичних поглядів доби постмодерну радикальним чином відрізняється від зазначеної. Виходячи із пріоритету моральної, ідеологічної та соціальної автономії особистості, відбувається героїзація маргінала, який набуває іронічних рис у своєму ставленні до світу. Моральний герой сучасності – це комічний герой. Спостерігається тенденція до парадоксальності особистої жертви та героїзму в принципі. Недоречним і зайвим вважається почуття вини. Ідеал самоцінності і самодостатності людини підноситься до своїх крайніх меж, набуваючи на практиці рис нарцисизму і егоїзму. Л. Удовика з приводу цього зазначає, що менталітет сучасної людини включає особливий тип постмодерної чуттєвості, «інтуїтивне мислення» з притаманними йому образністю, метафоричністю, асоціативністю. Право ж фактично залишається у полоні позитивізму, характерною ознакою якого є ототожнення права і правопорядку як системи норм та інститутів, а об'єктом пізнання виступають факти. Реальним наслідком цього стали дефрагментація права, відсутність цілісного сприйняття права свідомістю громадян, а отже, недостатня роль правових принципів у правовому регулюванні, або ж формування негативного образу права у суспільстві. У свідомості людини поширюється ідея «всевладдя бажання», що призводить до появи людини як «машини бажання», та водночас недовіра до універсальних ідей, панування яких уніфікує і уодноманітнює світ, закріплює за нею формальні універсальні права, роблячи можливим право [6, с. 31].

Причетність суб'єкта до динамічних, нестабільних та відкритих структур не заважає виключенню його із духовної спільноти, відчуженості від колективних традицій, спадкоємних ідеалів, принципів і цінностей. Більше не укорінений у традицію суб'єкт моралі самостійно стверджує тимчасово актуальні для-себе-цінності. Їх ситуативна пріоритетність, альтернативність свідчать про якісно нові принципи моральної мотивації та моральної регуляції суб'єкта, його нові критерії оцінювання та виправдання соціальних учинків, адже вчинок нині зумовлюється і виправдовується максимальною особистою вигодою. Тріумф самореалізації особистості полягає в успішній життєвій пристосовуваності, яка виявляється можливою завдяки гнучкості моральних переконань, постійній зміні пріоритетів, інтерактивній поведінці анонімного суб'єкта, його безперервній самоідентифікації в інтерсуб'єктивному просторі. Принципом існування стають симуляція цілеспрямованої діяльності, чиста гра, успішні учасники якої

знають алгоритми, необхідні для орієнтації та продуктивної практики. Не звертаючись до власної глибини, «гравці» втрачають її, уособлюючись зі своєю штучною поверхнею – тимчасовою маскою-симулякром. За словами Б. Парамонова, сила симулякра в тому, аби бути собою – собою не будучи.

Доречність симулятивної поведінки в окремі ситуації зараз виступає альтернативою принциповому типу поведінки за абсолютними критеріями справедливості. Отже, за І. Честновим, симулякр являє собою порожню форму, яка є байдужою до будь-якого змісту. Проте саме такий симулякр, що набуває, наприклад, форми ідеології, картини світу, змушує людину бачити державу і право як реально існуючі речі, у той час як їхня реальність – магічно-ритуальна мова системи [2, с. 47]. Проте Ю. Оборотов уважає, що слід звернути увагу на пропозиції інтерпретації права за допомогою теорії ігор. Ігровим простором має виступати сфера дії права, а також виділятися принципи правової гри із державою: по-перше, правила гри повинні задовольняти максимальну кількість гравців – суб'єктів права; по-друге, держава повинна виступати справжнім арбітром. Використання теорії ігор для формування правосвідомості і правової культури має сприяти підвищенню соціальної та особистісної цінності права, укоріненню правових цінностей у загальній системі цінностей суб'єктів права [7, с. 62–63]. Стосовно такого характерного типу соціальної поведінки як симулятивна гра наведемо думку Б. Парамонова про те, що люди не здатні створювати власні цінності, але вони вміють грати із самою ідеєю цінності. Наслідуючи перебіг міркувань Ф. Ніцше, можна сказати, що провідною культурною фігурою двадцятого століття стає актор – тому, що світ залишає справжність [8, с. 124].

На зміну екзистенційному розумінню свободи як сукупності особистісного вибору, вчинку та відповідальності, приходить посткласичне уявлення про свободу як утилітарну категорію. Тепер розумний вибір не обов'язково має бути таким, що закріплюватиме протиставлення особистої волі емпіричній необхідності. Навпаки, вольовий вибір уявляється оптимальним, якщо відповідає об'єктивній обумовленості, природній необхідності, яка виникла у даній ситуації. Критерієм особистісної свободи більше не виступає вчинок, його ціннісну нішу зайняла комунікація, у просторі якої людина тільки і набуває справжнього буття. Отже, під свободою розуміються не стільки втілення людиною особистих можливостей, дійсна їх реалізація, що має наслідки, та відповідальність за вчинок, скільки потенційна і принципова можливість реалізації себе у звичайних обставинах шляхом іронічного пристосування до них, уникаючи відповідальності. Тому, як вважає В. Горбатенко, знаходити постмодерністську реальність більш прогресивною порівняно з модерністською, було б великою помилкою. Разом із позитивними явищами їй притаманні негативні, що в основному пов'язано з відставанням значної частини суспільства від заданої цією епохою динаміки. Постмодерністська суспільно-політична реальність відкидає такі, притаманні попереднім часам феномени,

як усталена ціннісна орієнтація (лідера, еліти, влади) на ідеал [9]. Не можна не визнати, що постмодернізм висунув серйозні проблеми, здатні похитнути, уявлялося, стійку будову юридичної науки. Відмахнутися від неможливості у постмодерні однозначного адекватного опису буття права неможна [2, с. 48].

Дослідивши теоретичні підвалини і практичну ситуацію сучасності, слід зробити **висновки**. Відстеживши занедбання таких етичних категорій і духовних цінностей, як принциповість, витримка, жертвність, вина, суспільний інтерес, честь, обов'язок, відповідальність, патріотизм, а також радикальне переоцінювання значущості понять «самореалізація» і «свобода», з'являються підстави говорити про кризу абсолютних моральних цінностей та їх переоцінювання. Це уявляється значною проблемою, адже саме на них мають ґрунтуватися об'єктивні форми духовного буття: етика, релігія, наука, право. На концептуальну зміну онтологічних засад і методологічних принципів у ситуації постмодерну право відреагувало розвитком концепцій інтерсуб'єктивізму, комунікативізму та філософсько-правової герменевтики, що розглядають правову реальність як поле правового дискурсу. Мовний простір, звичайно, вже не є таким соціальним інститутом, що дає індивіду шанс самовиправдання тільки шляхом причетності останнього до цілісної соціальної системи. Полісуб'єкт правового дискурсу не підпорядковується закону діалектичного холізму, а зміст права зумовлюється не політекономічною ситуацією, а консенсусом, що досягається в комунікації.

Триває процес деактуалізації класичних моральних цінностей і ствердження некласичних, таких як безпринципність, альтернативність, незалежність, особистий інтерес, самодостатність, анонімність, креативність, самоцінність, безвідповідальність, індивідуалізм, комфорт, адже важко уявити собі ту правову реальність, що ґрунтуватиметься на них. Як має корелюватися образ людини і образ права, якщо антропологічними рисами права повинні бути інтенціональність, визнання, орієнтованість на іншого, а природою теперішньої людини є абсолютна сконцентрованість на собі? Яким може бути образ права, досягнутий шляхом іронічної деконструкції? Сумнівним також видається правопорядок у суспільстві, коли суб'єкт керуватиметься не вищими моральними цінностями, а особистим інтересом і ситуативною доцільністю, самостійно створюючи правовий прецедент як закон-для-себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Честнов И. Правопонимание в эпоху постмодерна / И. Честнов // Правоведение. – 2002. – № 2. – С. 4–16.
2. Честнов И. Диалогическая онтология права в ситуации постмодерна / И. Честнов // Правоведение. – 2001. – № 3. – С. 45–52.
3. Стовба О. Деконструкція поняття права: постановка проблеми / О. Стовба // Проблеми філософії права. – 2006–2007. – Т. IV–V. – С. 120–123.

4. Маньковская Н. Иронизм деконструкции / Н. Маньковская // Эстетика постмодернизма. – СПб. : Алетейя, 2000. – 347с.
5. Малиновская Н. Постмодерн и его влияние на понимание права / Н. Малиновская // Вест. ВГУ. – Серия: Право. – 2009. – № 2. – С. 78–90.
6. Удовика Л. Людина епохи постмодерну і право / Л. Удовика // Філософія права. – 2005. – № 7. – 29–33.
7. Оборотов Ю. Постмодерн: правопонимание и определение права / Ю. Оборотов // Юрид. вестн. – 2003. – № 1. – С. 60–65.
8. Парамонов Б. Аллан Блум и Вуди Аллен / Б. Парамонов // Конец стиля. – СПб. : Алетейя; М. : Аграф, 1999. – 449 с.
9. Горбатенко В. Постмодерн і трансформація ціннісної основи людського буття / В Горбатенко. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.politik/org.ua/vid/magcontent/2011/04.htm>.
10. Корнев С. Постмодерн-фундаментализм / С. Корнев. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.philosophy.ru/library/traditio/2001/08.html>.

КРИЗИС АБСОЛЮТНЫХ ЦЕННОСТЕЙ КАК ОСНОВАНИЕ ДЛЯ ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЯ ПРИНЦИПОВ ДЕЙСТВУЮЩЕГО ПРАВА

Мелякова Ю. В.

Проанализированы онтологические, гносеологические, феноменологические и аксиологические основы методологии права эпохи постмодерна, а также проведено сравнительное рассмотрение основных принципов диалектики и синергетики относительно права. Исследована ситуация нивелирования классических ценностей и актуализации неклассических как проблематичная для осуществления практик право-понимания и правоприменения.

Ключевые слова: синергетическая модель бытия права, деонтическая модальность, сфера должностования, непрерывное становление, трансгрессия, альтернативность.

THE CRISIS OF ABSOLUTE VALUES AS THE BASIS FOR A RETHINKING OF THE PRINCIPLES OF THE EFFECTIVE LAW

Melyakova J. V.

The article contains an analysis of ontological, gnoseological, phenomenological and axiological foundations of Postmodernist law methodology, as well as comparative examination of the basic principles of dialectics and synergetics concerning the law. Is examined the situation of leveling the classical values and the mainstreaming of non-classical ones as problematic for the implementation of the practices of understanding of law and legal enforcement.

Keywords: synergetic model of law genesis, deontic modality, the purpose, continuous formation, transgression, alternativeness.